

BAKA L. PATRIK

Borges és Kafka életre hívása

Szirmai Péter: A türelem

1 SZIRMAI Péter, *A türelem*, Hungarovox Kiadó, Budapest, 2013. A szövegben fellelhető oldalszámok erre a kiadásra vonatkoznak.

„A világ, sajnos, valóságos.”

Jorge Luis Borges: Az idő újabb cáfolata

A tapasztalatok szerint a józanul gondolkodó emberek alapvető, közös jegye, hogy szeretik előre megtervezni céljaikat, programjaikat, munkatervüket. Persze vannak ennek hátulütői is, hiszen a túlzott keretbeszabás kárára mehet a rugalmasságnak, s a mindenre kiterjedő tervezetek egyfajta gépezetté hajlamosak változtatni mindennapjainkat, amiből az idő előrehaladtával mind nehezebbé válik a kilépés. Ha azonban eltekintünk ettől a szélső vonaltól, megállapítható, hogy a tervezés vitathatatlanul hasznos; jó tudni, hogy A-ból B-be kívánunk eljutni, a legszerencsésebb azonban az, ha a kettő közt futó út megtételének időtartama, hossza, vagy akár a tempónk hullámmérsége nem előre meghatározott. Szirmai Péter legújabb, *A türelem*¹ című elbeszéléskötetében ugyancsak a tervezés egy módjával szembesít bennünket, még akkor is, ha ennek folyamata csak a sorok között húzódik is, s hogy felfedezése csupán az első ránézésre töredékesnek tetsző szövegvilág egészének megismerésekor, bizonyos távolságból lehetséges is. Az alábbiakban mindezt néhány Szirmai-szövegszakasz beemelásával, azok boncolgatásával, s a szerző eljárásainak taglalása révén kívánjuk bebizonyítani.

Szirmai bemutatni kívánt elbeszéléskötete amellet, hogy a fül-szöveg szerint „az előzőhöz képest finomabbra hangolt, lágyabb tónusú, több benne a csend, a tágas tér[,]” folytatni látszik a korábban életre hívott eljárásokat; nem csak stílusában idézi meg Borgest vagy Kafkát, de nevüket szerepeltetve bele is építi őket saját szövegvilágába. Munkásságuk jelentőségét mi sem jelezhetné jobban, mintsem az, hogy a kötet számos pontján bukkannak fel szereplők, akik vagy épp az ő alakjuk által, vagy akár azzal szembehelyezkedve rajzolják meg saját identitásukat – „Ismét megállapíthattam, hogy ami nekem Robert Walser, az neki Rotterdami Erasmus, ami nekem Kafka, az neki Martin Luther. Én szeretem Rotterdami Erasmust, akár Kafkát, ő viszont ki nem állhatja Kafkát, ellenben kedveli Rotterdami Erasmust. Ezen, úgy néz ki, nem tudok változtatni” (19.) –, keresik és kutatják a két mestert, s mindent megtennének a velük való találko-

zásért – „Őn személyesen ismeri Borgest – mondta –, kérem, segítsen, hogy találkozhassak vele” (30.) –, s mindezt úgy, hogy a narrátor tanácstalanul konstatálja a mesterek halálát a szövegvilág idősíkján: „Eszembe jutott, hogy Borges már két éve halott. Kezdtém ismét nyugtalan lenni.” (34.) De talán épp ez, Kafka és Borges szerepeltetése az, ami miatt a karakterek nem tudják vagy nem képesek elfogadni azok halálát.

Noha nem a két kultikus szerző műveit elemző tanulmányokat olvasunk, a lábjegyzetelés, az ezekbe fűzött életrajzi adatok és kommentárok mind közelebb hozzák hozzánk, s így a valósághoz is a két szerzőt. Az elbeszéléseket olvasva, a két név megannyi szöveg helyen való szerepeltetésének apropóján az olvasóban is menthetetlenül felrémlik a sejtélem, hogy a két mester valójában még mindig él. Ez a jelenség adja, hogy a szövegolvasás egyes stációjánál már úgy kezdünk működni, mint Szirmai szereplői: várjuk a mestereket, hogy mikor bukkanak fel a következő sarkon, vagy ha lehagynak bennünket, utánuk szaladunk a szembetalálkozás reményében. Mi is dicsérhetné jobban a szerző szövegvilágának megalakotottságát, mintsem annak valósággá válása az olvasóban, köszönhetően a benne újra felemlegetett, s persze másként összefércelt kulturális múltnak.

A mesterek életre hívása a *Dahlmann kérése* című elbeszélésben a pólusok felcserélődése révén többlettartalommal is telítődik. Itt, a narrátort felkereső Dahlmann nem csak egyszerűen kutat Borges után, de konkrét kérése is van annak irányába, mégpedig, hogy írja át a *Dél* című szövegét. Ez azért olyan fontos a látogatónak, mert állítása szerint abban Borges az ő apjának történetét írta meg, s a textus megváltoztatásával úgy hiszi, az apa sora is megváltozhat: „Szeretném, ha átírná apám történetét, hogy megváltoztathassuk a múltat.” (33.) Egyes szereplők tehát meg vannak győződve az irodalom sorsfordító erejéről, s mint ahogy Szirmai is visszahozza Kafkát és Borgest, úgy ők azt hiszik, hogy az emlegetett írók szövegeik révén ugyancsak képesek erre. Ha sose volt szereplőket élettel tudtak telíteni, úgy miért is ne sikerülne ez olyanokkal, akiknek a történeteiket akarva-akaratlanul elmesélték?

A *türelem* egyes szövegei egyfajta kontinuitást is mutatnak Szirmai előző munkáival. Ez a kapcsolat központi pozícióba kerül annak köszönhetően, hogy épp az a két elbeszélés került a kötet elejére, amelyek címük révén egyértelműen egy, már másutt megkezdett novellaciklus következő darabjaiként értelmeződnek. Esetünkben a *Francisco Xavier Garay életrajza* és a *Francisco Xavier Garay kötete* címen futó szövegekről van szó. A ciklus jellegzetességeinek taglalását megelőzően érdemes beemelnünk Zelei Dávid azon vitaindítójának egy frappáns szakaszát, melyben Szirmai Péter *Mániákus bibliofília* című novelláskötete apropóján értekezik a spanyol művek magyarrá fordításának kérdéséről. „[V]annak olyan novellái (ugyan nem elsősorban ebben a kötetben), amelyek nem utalnak, hanem egy következő szintre lépve *használják* a borges

2 ZELEI Dávid, *Van-e értelme Magyarországon spanyolról fordítani? Vitaindító két irodalom kapcsolatáról*, prae.hu, 2012.02.14., http://prae.hu/prae/lazarilloetc.php?menu_id=115&aid=214&type=2 (Hozzáférés: 2014. június 24.) A kijelölések tőlünk (BLP).

technikákat. A Francisco Xavier Garay-novellaciklus (például *Francisco Xavier Garay hamisítványa*, *Francisco Xavier Garay születési dátuma*) ügyesen és hihetően keveri a fikciót a valósággal, lábjegyzetel és pontos (vagy annak látszó) adatokat hint bele a narratív térbe, ami miatt az olvasó komolyan elgondolkodik Garay létezésének kérdésén (a Google és a különféle keresők nem sok segítségére vannak e harcban, ezt tanúsíthatom).²

Mint ahogy az az idézett részből is kitűnik, az emlegetett ciklus kezdete nem is egy kötetel korábban, hanem még azt megelőzően keresendő, ami a Francisco Xavier Garay-sorozat darabjait Szirmai munkásságának fontos, a szerzőt újra és újra megihlető részeivé emeli. S valóban, mint ahogy Borgesre is hajlamosak vagyunk még élőként tekinteni *A türelem* szövegeit olvasva, úgy a Zelei által jegyzetek szerint valós alakként bontakozik ki előttünk Garay is – ezt erősíti, hogy a két elbeszélést követően Kafka kapcsán sorra evidens életrajzi elemek kerülnek a lábjegyzetekbe –, az azonban már egy kissé problémás kijelentés a részéről, hogy hiába keressük, találni nem találjuk a szerzőt a világhálón. De, több helyütt is felrémlik, s az sem véletlen, hogy Szirmai Péter neve mellett, a kettő ugyanis még az egyébként evidens szerző és narrátora kapcsolatnál is közelebb kerül egymáshoz a *Francisco Xavier Garay életrajzában*: „[M]indketten tudtuk, hogy, Garay nevében, rólam beszél, hogy az én életrajzomat meséli el, az én – mondjuk így – irodalmi munkásságomat elemzi és előlegezi meg a köteteket, amik megjelenhetnek még a távoli jövőben.” (10.) A fentiek szerint tehát Francisco Xavier Garay éppúgy értelmeződhet a homodiegetikus narrátor, mint Szirmai Péter alteregójaként, sőt, ez a síkváltás a Szirmai – narrátor – Garay hierarchikus elrendeződésben ragadható meg még inkább, ahol a három személy/karakter párhuzamba kerül.

A kötet második elbeszélése, a *Francisco Xavier Garay kötete* tovább erősíti ezt. Narrátorunk itt egy antikváriumban lapoz bele valamely Garay-kötetbe: „Kinyitottam a könyvet, és meglepve láttam, hogy az oldalak üresek. Végigpörgettem a lapokat: az oldalszámokon kívül nem volt rajtuk semmi. Javier titokzatosan mosolygott.” (12.) A szövegek tehát, voltaképpen megszabott terjedelmi kerettel a jövőben megírandóként értelmeződnek, mint ahogy azt az előző idézetben is olvashattuk. Ebből a szempontból a Francisco Xavier Garay-novellaciklus az írók novellaciklusaként is értelmeződhet, amely a levegőben lebegtetni sikeres életművük lehetőségét, s a meglévő oldalszámok lévén egyfajta keretbe is foglalja azt. Mintha azt hirdetné – s ezt jelzi Javier, az antikvárius mosolya is –, hogy az érintett szerző igenis képes a neki előírányzottak végrehajtására, megalkotására.

A szöveget továbbolvasva azonban a keret ártrendeződik, mégpedig a tiszta lapokon nyugvó Garay-munkásság továbbértelmezésével: „Ha végiggondolom, a posztmodernben eddig is jelentős törekvések történtek az olvasói gondolkodás kitágítására, mégis, Garay kísérlete eddig a legradikálisabb. [...] Mivel a lapok üresek (végig-

pörgette a lapokat), a történetet tetszédes szerint alakíthatod[.]” (13.) Francisco Xavier Garay ezentúl bármelyikünk lehet, aki elképzeli egy történetet, bárki, aki képzelőerővel bír. Az üres lapok itt már nem egyszerűen csak a jövőbeni lehetőséget jelképezik, de befejezett műként is felfoghatók: a végtelen lehetőségekkel, tónussal, színnel és szerzővel bíró alkotásként. A fikción belül életre hívott fiktív író így válik a posztmodern által áhított abszolút keretelenség gurujává, sikereiből pedig legalább egy kevés Szirmai érdeme is.

A *Jorge Luis Tucumán születési dátuma* című elbeszélés újra eljátszik a valós vagy fiktív szerző lehetőségével, s ami még érdekes, hogy Tucumán szövegeit ugyancsak üres oldalakként említi, így pedig relativizálja Garay korábban kibontakozó egyediségét a posztmodernben. Egy másik novellában az elbeszélő a sikeres novellista, Julio – vezetéknevét persze nem tudjuk meg, tehát az írókarakter itt sem lesz beazonosítható – halála apropóján értekezik annak munkásságáról. Julio véleménye szerint „a felesleges súlyoktól való megszabadulás volt a lényeg, hogy »egyre rosszabbul írjunk«, hogy elég csak kitárni a kaput, s a végeredmény olyan lesz, mint az emberi gondolkodás valójában: hol töredékes, hol folyamatos, le nem írható törvényszerűségek szerint” (28.)

A *türelem* megannyi szövege foglalkozik tehát magával a szöveg szövődésével, az alkotók problémáival, hozzáállásával, vagy egyáltalán az alkotókkal magukkal, akik esetünkben ugyancsak a szövegek által formálódnak. Szirmai kötetének első fele akár az írók könyveként is bátran aposztrofálható volna, hiszen az egyes elbeszélésekben vázolt problémák, a szerzők megélhetése, viszonyai, kötődésük mestereikhez vagy kiadóikhoz külsősök számára kellőképp át nem élhető, vagy legalábbis csak felületesen értelmezhető problémák. Fontos a Julio életművével foglalkozó elbeszélés záró szakasza, amelyben már irodalomtudományi megközelítések is játékba kerülnek, hiszen az, ahogy a megelőző szövegek oly sokat operáltak az egyes, fiktív vagy valós szerzők életrajzával, a pozitivisták megközelítésnek felelt meg, a jelen bekezdést is záró idézet azonban a szerző helyett már kizárólagosan a műre fordítja a figyelmünket. Itt már az – előbbihez képest kétségkívül modern – angolszász újkritika által preferált megközelítés válik fontossá, noha érdekes, hogy a *Julio halála* esetében ez csak a szerző halálát követően vál(hatot)t valóvá: „S most, hogy a földi játéknak vége, kezdődhet egy nagyobb játék, melyben már csak az opusz a főszereplő.” (29.)

A kötet második felében a korábbi, az írókat és a szövegszöveget színre vivő szövegek helyét történetalapú elbeszélések veszik át, amelyekben bár nagyban megritkul Borges és Kafka, a két hatalmas példakép nevének szerepeltetése, hangsúlyozottabban tárul eléink azonban a munkásságuk; annak át- vagy továbbírása.

A *K. gróf kastélyában* című szöveg már csak a címe révén is Kafkára játszik rá, a textusban kibontakozó jelenetsor pedig – egy felolvasóestről, melyen narrátorunk sok vendéghez hasonlóan előadóként vesz részt – a *kis* írók megaláztatását viszi színre. Noha már az

egész estét felvezető és záró tudós patetikus közhelyei, túlcizellált mondatai sem sejtetnek semmi jót, a hamisan előadott megzenésített versek, a „nagy hangsúlyok és szünetek ritmikus váltakozásai közepette” (42.) széthullott, értelmezhetetlen költemények szálamasszá teszik a helyzetet, a legrosszabb mégis a nevéen nem is nevezett narrátor felolvasása, melyre senki sem figyel fel, akit senki nem vezet fel. A szöveg az íróársadalom kritikájaként is értelmeződik, ahol az a nagy, akit annak mondanak, s az a kicsi, akit nem konferálnak fel, nem fogadnak be, legyen bármilyen tehetséges. A textus mindezt leginkább azzal viszi színre, hogy az előadott szövegekről egy szót sem ejt, szóljon bár egy felolvasóestről az elbeszélés. Az emlegetett, barokkos tudós zárszava ugyancsak beszédes: „búcsúzóul mondott valami giccseset, pátoszosat, hogy nemzetet megtartó erő vagyunk, vagy valami hasonlót, és elköszönt.” (43.) Vélhetően mind ismerünk hasonló gondolkodású tudósokat, s mágnás grófokat, kiknek ez előbbiek szolgálatában állnak. Számukra pontosan az az irodalom, amit e novella is színre visz: egy nemzeti dísz, kokárda az öltönyön – vagy atillán –, ami bár érthetetlen, de a nemzet dicsőségét emeli, ezért támogatjuk, fenntartjuk.

A semmi és *A másság allegóriája* Kafka *Átváltozásának* előhangjaként, illetve közegcsere révén megejtett átíratként foghatóak fel, ahogy a *Frestón szélmalmai* Don Quijote beemelésével a másik mester, Borges előtt tiszteleg. Ezt teszik a záró szövegek is, köztük a kötet címadójával, ahol a reménytelen menekülés tematizálódik, melynek során – a fülszöveg szerint – „keressük a megváltó jövőt, de a jövő valahogy mindig múlttá válik, vagy még rosszabbá, mint a múlt.”

Szirmai Péter *A türelem* című opusa lépcsőzetesen halad. Előbb csak körvonalazza, mi az irodalom, kik írják, miként vélekedünk róluk, mit tudunk róluk, mit akarunk tőlük. Tehát valós vagy fiktív szerzőkre hivatkozik. Ezt követően még mindig az ilyen-olyan szerzők mozgatószavával, szavaik idézésével mutatja meg, hogyan konstruálódnak műveik, miket tartanak fontosnak, amikor alkotnak; tehát a *szövegépítésről* ír. Mondani sem kell, ezt legfőbbképp úgy tapasztalhatjuk, hogy az elbeszélések szerveződésére figyelünk, s nem is arra, hogy miként dolgoztak, mit tanácsolnak azok, akikre a szöveg történetileg kitér, hiszen a textus maga a strukturálódás mintapéldája. Harmadszor mesterei munkáinak horizontját tágítja tovább; le nem zárhatóvá teszi azt, szövegeket ír, mesél, *elbeszél*.

A folyamat során tehát valóban a szövegekig jutunk, de mivel azok keletkezése, annak körülményei adják a nyitány lényegét, ettől el nem vonatkoztathatunk a záró textusok olvasatakor sem. *A türelem* című elbeszélésben kibontakozó menekülttábor, ahová szereplőink jutnak kiútkeresésük során a diktatúra elől, maga is fallá válik. A határon átjutni nem sikerül, vagy legalábbis nem tudjuk meg, hogy sikerül-e, hiszen sokan már évek óta várakoznak a bebocsátásra a jobb világba. Ezek a szereplők kissé olyanok, mint a világ kevesek által beszélt nyelvein íródott szövegek, melyek kirekesztettek ott-

honról, nem felelnek meg az ott dívó rendszer elvárásainak, s így máshol keresnének boldogulást. Az is lehet, hogy odahaza azért nem lelték megbecsülésre, mert túl jók az ott elvártakhoz képest, s így a közeg nem fogadta őket magába. A határt átlépni azonban ugyancsak iszonyúan nehéz; a nyelv határai tornyosulnak ott.

Mi csak remélni merjük, hogy Szirmai Péter legújabb munkája határon innen és határon túl éppúgy utat talál majd az olvasókhöz.

SZIRMAI Péter, *A türelem*, Hungarovox Kiadó, Budapest, 2013.

Szárnyak, 2005

